

Debatt:**Uppdrag öka förståelsen av verkligheten**

TORBJÖRN FAGERSTRÖM ÄR PROFESSOR I TEORETISK EKOLOGI OCH HAR VARIT VERKSAM SOM PROFESSOR VID LUNDS UNIVERSITET OCH SOM PROREKTOR VID SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET (SLU). HAN HAR FORSKAT PÅ EVOLUTIONSBIOLOGISKA OCH POPULATIONSBIOLOGISKA PROBLEM HOS BÅDE VÄXTER OCH DJUR. ETT ANNAT AV HANS HUVUDINTRESSEN ÄR POPULÄRVETENSKAP I OLIKA FORMER, OCH FRÅGOR SOM RELATERAR TILL VETENSKAPENS ROLL I SAMHÄLLET. HANS SENASTE BOK ÄR GUD OCH DARWIN – KÄNNER DE VARANDRA, FÖRFATTAD TILLSAMMANS MED TEOLOGEN CARL REINHOLD BRÅKENHIELM.

Det är ett misstag att betrakta naturvetenskapen som en förebild för all vetenskap. Så skrev Rögnavaldur Ingthorsson, fil.dr i teoretisk filosofi och vikarierande lektor vid Institutionen för kostvetenskap vid Umeåuniversitet, i ett debattinlägg i Tvärsnitt nummer 4 2007. Att humanvetenskaperna skulle vara metodologiskt och därmed vetenskapligt på efterkälken i förhållande till naturvetenskapen är en myt, menade han och argumenterade för det meningsfulla i att göra skillnad mellan vetenskaperna och de metodologiska konsekvenser dessa skillnader får.

Här svarar Torbjörn Fagerström på debattinlägget.

Jag håller med Rögnavaldur Ingthorsson om att det är intressant att förstå vilka skillnader som kan finnas mellan olika vetenskapsområden. Men jag är alltid lite misstänksam mot särartsresonemang i dessa sammanhang. De får så lätt karaktären av en legitimering av dålig vetenskap, något som även Susan Haack var inne på i ett tidigare inlägg (Tvärsnitt 4: 2005). För mig är det därför mycket viktigare att vi betonar och slår vakt om det som förenar – eller i varje fall borde förena – all universitetsforskning, nämligen ett vetenskapligt förhållningssätt. Om vi väl har enats om den uppgiften tror jag sedan att vi ganska lätt kan förstå eventuella skillnader mellan vetenskapsområden – och jag tror att vi kommer att finna att de är ganska små.

Men först något om min egen vetenskapssyn. För mig som naturvetare är det ett närmast axiomatiskt antagande att det finns en objektiv verklighet, liksom att naturlagarna är oberoende av tid och rum. Det är samma lagar idag som för en miljon år sedan, och det är samma lagar som gäller i Uppsala, Vladivostok eller Buenos Aires; möjligen kan någon liten konstant vara annorlunda. Och björken utanför mitt fönster står där även när inte jag eller någon annan tittar på den; endast den som är extremt begiven på filosofiska grubblerier kan väl egentligen ha någon annan uppfattning.

När vi naturvetare utforskar naturen ställer vi upp teorier som kan vara mer eller mindre goda approximationer av naturlagarna. Teorier uppfinns av människor, de utvärderas av människor och de beskrivs i språk som är konstruerade av människor (till exempel matematik, engelska, eller ett diagram som ritas på ett papper). Medan naturen själv är oberoende av oss människor är alltså våra teorier om den inte oberoende av oss. Teorierna är "sociala konstruktioner" för att nu använda detta modebegrepp. Relationen mellan naturen och våra teorier om den är därför en intrikat historia.

Den naturvetenskapliga kunskapsmassan inom ett fält består vid varje tidpunkt av en uppsättning mer eller mindre goda teorier, eller avbildningar, och det vetenskapliga projektet handlar om att utrangera de dåliga bilderna och ersätta dem med bättre. Därigenom skapar vi oss en alltmera sann bild av naturen. Sanningen är förvisso

Torbjörn Fagerström

Referenser:

Susan Haacks essä Samma sak bara lite annorlunda publicerades i Tvärsnitt 4: 2005, översatt av Bengt Hansson.

gäckande — och vi kan sällan veta om vi nått fram till den. Men även om vi aldrig kan vara helt säkra på att vi har funnit sanningen, finns det mängder av kunnande som vi i praktiken betraktar som säkert — och på goda grunder. Många av våra teorier om naturen är bevisligen utomordentligt goda approximationer av motsvarande naturlagar. Om det inte hade varit så hade vi inte kunnat bygga flygplan eller datorer, ej heller bota sjukdomar eller förädla grödor och husdjur; ja, över huvud taget hade vi inte haft några fungerande teknologier om inte många naturvetenskapliga teorier hade varit praktiskt taget sanna.

Så till skillnader mellan naturvetenskap och humanvetenskaper. Ingthorsson argumenterar för att det finns avgörande skillnader i studieobjektens karaktär, vilket i sin tur får konsekvenser för vilka frågor som ställs, vilka metoder som kan komma till användning och vilka typer av resultat som kan erhållas. Dessa skillnader i karaktär består bland annat i att humanvetenskaperna studerar "meningsfulla sammanhang" — i betydelsen "meningsfulla för människor". Sådana sammanhang har — enligt Ingthorsson — "inga objektivt givna egenskaper som är oberoende av våra tankar, känslor och handlingar, därför att våra tankar, känslor och handlingar är konstitutiva delar av de meningsfulla sammanhangen".

Jag är inte säker på att jag hänger med i svängarna fullt ut, men jag tror att det Ingthorsson vill säga är att för humanvetenskaperna finns det inte alltid någon objektiv verklighet att studera. Det tillåter jag mig att betvivla. Jag är nog mera inne på samma linje som Susan Haack som hävdar att det är gradskillnader, inte artskillnader, som skiljer naturvetenskap från humanvetenskaperna. De senare bygger, enligt Haack, "på erfarenheter och resonemang, precis som alla empiriska undersökningar. Det är bara så att de, eftersom de syftar till att förstå människors beteende genom att lägga fram förklarande hypoteser om deras trosföreställningar, mål och liknande, i stället för mikroskop eller teleskop kräver väl designade frågeformulär, dubbelblindtester, signifikanstester och annat liknande".

Kanske missförstår jag Ingthorsson — eller övertolkar honom. Och jag är definitivt ingen metodologisk monist som vill pådyvla humanvetenskaperna naturvetenskapens metoder. Överhuvudtaget tror jag inte att metodfrågor är särskilt problematiska inom riktig vetenskap. Den som är seriöst intresserad av att öka förståelsen inom sitt studieområde kommer att välja de metoder som bäst gagnar detta syfte.

Nej, problemet är snarare detta med "riktig vetenskap". Vad som kan kallas riktig vetenskap varierar nog i sina detaljer mellan olika vetenskapsgrenar, men jag är övertygad om att det som förenar är att man medvetet odlar en grundläggande intellektuell attityd, som vi kan kalla ett vetenskapligt förhållningssätt. Ett sådant förhållningssätt garanterar varken att en viss uppfattning är sann, eller att den förblir oföränderlig, bara att uppfattningen har tillkommit genom en process där fakta har tagits på allvar och där alternativa uppfattningar ständigt har prövats och utvärderats på logiska grunder. Man bör bara tro på det som det finns förnuftiga skäl att hålla för sant, som Ingemar Hedenius formulerade det.

En av universitetens absolut viktigaste uppgifter är just att odla ett vetenskapligt förhållningssätt, men jag tror tyvärr att detta förhållningssätt håller på att förlora terräng. Ett skäl är att ett kunskapsideal som är grundat i ett New-age-inspirerat svärmeri — inte sällan spetsat med ett kryddmått teknikrädsla och en knivsudd ockultism — breder ut sig i samhället och gör anspråk på att bli betraktat som likvärdigt med traditionell vetenskaplig kunskap. "En ann´ kan väl va´ så go´ som en ann´", "din kunskap är lika mycket värd som min oberoende av hur vi kommit fram till den", lyder mantrat. Detta föder krav på att diverse mer eller mindre stolliga, mer eller mindre pseudovetenskapliga, och mer eller mindre (oftast mer) politiskt korrekta idéer ska bli insläppta i de akademiska finrummen för att därigenom få en nimbus av vetenskaplighet. Jag är inte säker på att universiteten kommer att kunna hålla emot.

Ett besläktatskäl till att det vetenskapliga förhållningssättet håller på att förlora terräng är ett slags identitetskris som tycks ha drabbat vissa vetenskapsgrenar. Följden är att den vetenskapsteoretiska kompass som ska hjälpa till att hålla kursen på forskningen börjat snurra åt alla möjliga håll. Jag tänker på att det har varit på modet en längre tid att betona kunskapens relativitet. Ingen kunskap kan hållas för sann, hävdas det, allt som vi tror oss veta bygger bara på konventioner, all kunskap syftar till att uppnå ideologiska mål eller befästa olika gruppers hegemoni. Forskarens uppgift blir då att analysera de "språkliga kategorier" och att blottlägga de "maktstrukturer" som styr vår verklighetsuppfattning. Däremot blir utforskandet av själva verkligheten sekundärt, ty någon objektiv verklighet finns inte.

Själv brukar jag göra mig beredd att osäkra min revolver när dessa så kallade postmodernistiska tankar kommer på tapeten, isynnerhet om det antyds att jag som naturvetare bör anamma dem. För visst kan det vara nyttigt för oss forskare att bli påmind om att vi väl är som folk är mest, och att vi därför kan vara påverkade av ideologier, egna preferenser eller äregirighet, liksom att vetenskapliga modetrender kan ha ett större inflytande på oss än vi kanske vill erkänna.

Men att förneka existensen av en verklighet, och att förneka att vetenskapens yttersta mål är att förstå denna, är i bästa fall ogenomtänkt, i sämsta fall ett regelrätt intellektuellt haveri. Och att erkänna att man inte vet om man funnit sanningen är naturligtvis inte detsamma som att inte sträva efter att komma sanningen allt närmare, och det är definitivt inte detsamma som att förneka att det alls finns någon sanning att sträva efter. Det förra är ödmjukhet, det senare är nonsens.

Jag hävdar alltså envist principen att det är just att öka vår förståelse av verkligheten som *är* universitetens grundläggande samhällsuppdrag. I denna verklighet förekommer mängder av mänskliga aktiviteter som kan och bör bli föremål för forskning, men det är inte detsamma som att företeelserna själva ska släppas in vid universiteten. Den som vill ägna sig åt politik, ideologiproduktion, pseudovetenskap, eller annan verksamhet som inte syftar till att förstå verkligheten må naturligtvis göra det — men inte med universiteten som bas.

Måne universiteten orkar driva en sådan linje? I väntan på att klarhet nås i den frågan kan ju Rögnvaldur Ingthorsson och jag dela på en flaska vin och diskutera skillnader inom det spektrum av verksamheter där ett vetenskapligt förhållningssätt tillämpas. Jag tror, liksom Susan Haack, att de är små.